

Predrag Milidrag

TOMA AKVINSKI O PREDMETU METAFIZIKE

*APSTRAKT: U tekstu se analizira pojam predmeta metafizike kod Tome Akvinskog kako ga je ovaj izložio u Predgovoru za Komentar Aristotelove Metafizike i u petom pitanju Komentara Boetijevog spisa O Trojstvu. U tom kontekstu razmatra se Tomino tumačenje aristotelovske formule *ens inquantum ens*, odnos Boga i *ens commune*, nematerijalnost zajedničkog bića i razlika između metafizike i druge dve teorijske nauke, fizike i matematike, kao i razlika između filozofske teologije i hrišćanske teologije.*

KLJUČNE REČI: ens commune, metafizika, Bog, Toma Akvinski.

Svoje određenje predmeta metafizike Toma Akvinski (Thomas Aquinas) formulisao je u kontekstu Aristotelovog (Ἀριστοτέλης) problema¹ i Aviceninog (Avicenna) nearistotelovskog rešenja.² Glavno pitanje koje je Toma postavio bilo je kako tumačiti aristotelovsku formulu *ens inquantum ens*. Osim tog centralnog bilo je još nekoliko susednih problema, na primer, da li je, osim metafizike, ijedna druga nauka u stanju da utvrdi postojanje Boga i da li je moguće izmiriti avicenijsku interpretaciju s tradicionalnom podelom nauka koja je metafizici pripisala predmet oslobođen od materije.

U ovom ćemo tekstu prvo razmotriti Tomina gledišta o glavnom problemu, šta je predmet metafizike,³ tj. kako tumačiti formulu *ens inquantum ens*. Zatim ćemo ispitati kakav je odnos Boga i

1 Da li je metafizika univerzalna nauka čiji je predmet biće kao biće (*Metafizika*, 1003a 20–31) ili je to posebna nauka čiji je predmet jedna vrsta bića, naime nepokretna i odvojena supstancija (*Metafizika*, 1026a 23–32)? U sekundarnoj literaturi posvećenoj predmetu metafizike kod Akvinca razmatran je uticaj Aristotelove postavke stvari na Tomino razumevanje. Za to, vidi Dumont 1998 i Forlivesi 2009, kao i radove Dž. Vipela (posebno Wippel 2000: pogl. 1 i 2).

2 Tri su staknute nearistotelovske osobine razumevanja predmeta metafizike kod Avicene. Prvo, Bog ne može biti predmet metafizike, pošto se u njoj dokazuje njegovo postojanje; on je cilj njenog istraživanja. Drugo, *ens inquantum ens* Ibn Sina tumači kao *ens commune*. Treće, „biti odvojen od materije“ ne mora značiti „nužno biti odvojen od materije“. Sve pobrojano srešćemo i kod Tome. Za ove najopštije naznake Aviceninog razumevanja u kontekstu teme teksta oslanjam se na sledeću sekundarnu literaturu, pre svega Aertsen 2012a: 75–100, Aertsen 2012b, a potom i De Haan 2013, Furlong 2010, Houser 2014, Poage 2013; za opšti pregled, up. Wippel 2007. Avicena je inače prvi koji je primenio pojam predmeta (*subiectum*) nauke na metafiziku, a koji je izveo iz Aristotelove *Druge analitike* (up. *Drugu analitiku* II 7, 75a 39–75 (Aristotel 1970: 274–275); up. i Aertsen 2012a: 77). S druge strane Forlivezi prvu primenu pojma predmeta nauke iz *Druge analitike* na metafiziku prati unazad sve do Aleksandra Afrodizijskog i Boetija (Ἀλέξανδρος ὁ Ἀφροδισιεύς, Boethius); up. Forlivesi 2009: pogl. 2.1. Ne treba smetnuti s uma da je Toma bio upoznat s radovima sve trojice.

3 Za Tomu i njegove savremenike postojala je razlika između predmeta (*subiectum*) i objekta (*obiectum*) neke nauke, pa tako i metafizike: „Subiectum se naime tako odnosi prema znanosti kao objekt prema moći (*Sic enim se habet subiectum ad scientiam, sicut obiectum ad potentiam vel habitum*)“, ST I q. 1 a. 7 resp. (Akvinski 1990: 259). Najprostije rečeno, objekt nauke jeste onaj aspekt predmeta koji pokreće odgovarajuću intelektualnu aktivnost; objekt vida jeste boja, kaže Toma, dok je objekt sluha zvuk, a razuma biće (ST I q. 5 a. 2, resp.), tj. zajedničko biće (ST I q. 55 a. 1). U ovom tekstu neću detaljnije

predmeta metafizike, *ens commune*,⁴ a potom i koji je smisao nematerijalnosti tog predmeta. Na kraju ćemo pogledati šta je to što metafiziku odvajava od drugih teorijskih nauka, fizike i matematike.

Tumačenje izraza *ens inquantum ens*

Jedan od najvažnijih tekstova u kojima Akvinac razmatra predmet metafizike jeste kratak predgovor za njegov *Komentar Aristotelove Metafizike*.⁵ U njemu Toma pokušava da uspostavi predmet metafizike kao nauke koja vlada svim drugim naukama i koja, kao takva, mora ispoljavati kvalitete dobrog vladara (Akvinski 2005: 76). Pozivajući se na *Politiku*, Toma piše: „Naime, Filozof u svojoj spomenutoj knjizi tvrdi da su ljudi umno jaki po prirodi upravitelji i gospodari ostalih... Prema tome, prirodno je da ona znanost upravlja ostalima u kojoj najviše dolazi do izražaja umnost. A to je ona koja ima u vidu vrhunske predmete umovanja“ (isto),⁶ dodajući da se pojam „najinteligibilniji predmet“ (*maxime intelligibilia*) može razumeti na tri načina.

Prvi je način uzet iz poretka ljudskog poimanja, pri čemu je inteligibilnost povezana s uzročnošću: „A budući da um znanstvenu spoznaju stiže po uzrocima, čini se da je u spoznaji uzroka najviši stupanj umnosti. Iz toga slijedi da je ona znanost punopravna upraviteljica ostalih koja ima u vidu iskonske uzroke“.⁷ To je zasnovano na načinu na koji duh dolazi do izvesnosti i znanja: ono na osnovu čega duh dolazi do izvesnosti jeste najinteligibilnije i pošto to postiže spoznajom uzroka, najviši ili prvi uzroci biće najinteligibilniji predmeti.

Drugi smisao najinteligibilnijeg predmeta sledi iz poređenja razuma s čulima. Pošto je opažanje

---

razmatrati razliku između predmeta i objekta metafizike pošto ona ne doprinosi na bitan način razumevanju teme. Da je to tako potvrđuje i uvid u sekundarnu literaturu koja je vrlo siromašna kada je reč o tom razlikovanju, čemu zasigurno nije uzrok površnost istoričara filozofije; osim Šmita (Schmidt 1966: 11–15), za tu razliku, up. i Aertsen 1996: 118–119 i posebno Forlivesi 2009, pogl. 2.1 za istorijsku genezu pojmova. Dela Anđeoskog doktora biće citirana po sledećim skraćenicama: ST – *Summa theologiae*, SCG – *Summa contra gentiles*, Quodl. – *Quaestiones de quodlibet*, In Sent. – *Scriptum super Sententiis magistri Petri Lombardi*, In Post. anal. – In libros Posteriorum analyticorum Aristotelis Expositio, In Meta. – In duodecim libros Metaphysicorum Aristotelis, In De Trin. – In librum Boethii De Trinitate expositio, De ver. – *Quaestiones disputatae de veritate*, De pot. – *Quaestiones disputatae de potentia*, DEE – *De ente et essentia*, De sub. sep. – *De substantiis separatis*.

4 *Ens commune* svakako treba prevoditi sa „zajedničko biće“, a ne „opšte biće“, pošto je reč o onom što je zajedničko svemu stvorenom, *actus essendi*, do čega se došlo apstrakcijom, što je u svemu stvorenom aktualizujući ga, što se realno razlikuje od svake stvorene prirode i što je uvek upojedinačeno. O tome svedoči i naredno mesto iz Komentara Sentencija: „I slično, tamo gde je zajednička stvar, postoji i pojedinačan i svojstven aspekt stvari kao predmeta. Prva filozofija je posebna nauka, iako razmatra biće prema onom što je zajedničko svemu, zato što razmatra taj poseban aspekt bića prema kojem ono ne zavisi od materije i kretanja (*Et similiter ubi res est communis, est ratio objecti particularis et propria: sicut philosophia prima est specialis scientia, quamvis consideret ens secundum quod est omnibus commune: quia specialem rationem entis considerat secundum quod non dependet a materia et a motu*)“, In III Sent. d. 27 q. 2 a. 4 sol. 2; up. i In I Sent. d. 8 q. 4 a. 1 ad 1.

5 Drugi ključan tekst jeste peto pitanje Komentara Boetijevog dela *O trojstvu*. Oba su teksta dostupna u prevodu T. Vereša koji radi lakšeg praćenja svakako treba čitati s originalom pri ruci.

6 In Meta. Proem.: „Sicut enim, ut in libro praedicto philosophus dicit, homines intellectu vigentes, naturaliter aliorum rectores et domini sunt ... ita scientia debet esse naturaliter aliarum regulatrix, quae maxime intellectualis est. Haec autem est, quae circa maxime intelligibilia versatur“.

7 Isto: „Unde, cum certitudo scientiae per intellectum acquiratur ex causis, causarum cognitio maxime intellectualis esse videtur. Unde et illa scientia, quae primas causas considerat, videtur esse maxime aliarum regulatrix“, Akvinski 2005: 76.

uvek opažanje pojedinačnih predmeta, a razum se bavi univerzalijama, inteligibilnost treba da bude smeštena u onom univerzalnom: „Prema tome, najviši stupanj umnosti pripada onoj znanosti koja se bavi najopćenitijim počelima“.⁸ Otud, najinteligibilniji predmeti treba da budu poistovećeni s najuniverzalnijim pojmovima, kao što su „biće i njegova svojstva, kao jednota i mnoštvo, potencija i akt“ (isto). Poznavanje tih stvari neophodno je za spoznaju svih područja bića, te, otud, ne treba da ih proučava nijedna posebna nauka, već jedna *scientia communis* (Akviski 2005: 77). Najzajedničkiji principi koje pretpostavlja svako naučno rasuđivanje jesu u krajnjoj liniji branjeni u metafizici.

Treće, najinteligibilnije jeste ono što je slobodno od materije: „Naime, shvatljivost bilo koje stvari proizlazi iz njezine neovisnosti od tvari. To znači da najshvatljivije trebaju biti one koje su najviše odvojene od tvari. ... Prema tome, najviši stupanj umnosti pripada onoj znanosti koja ima u vidu ta bića [nezavisna od materije], te je ona vladarica, odnosno gospodarica ostalih znanosti“.⁹ Reč je, naravno, o Bogu i odvojenim supstancijama, tj. anđelima.

Tri su, dakle, kandidata za najintelektualniju nauku: nauka koja izučava prve uzroke, koja izučava ono najuniverzalnije, tj. biće i njegova svojstva, i ona koja izučava božanske stvari, Boga i inteligencije. Toma insistira da opisano trostruko razmatranje mora pripadati jednoj nauci, a ne trima¹⁰. Njegova je strategija da razmatranje odvojenih supstancija i bića kao bića dovede pod jednu nauku tako što će ih povezati kao uzrok i posledicu: „Spomenuto trostruko istraživanje ne spada na različite znanosti, nego na jednu jedinu. Jer čisto duhovna bića o kojima je bilo riječi, zapravo su opći i iskonski uzroci bića kao bića“.¹¹

Toma, dakle, sjedinjuje prvi i treći smisao najinteligibilnijih predmeta, određujući Boga i inteligencije kao uzroke bića i njegovih svojstava. Potom uvodi dodatnu redukciju: Jednoj nauci pripada da razmatra svojstvene uzroke predmetnog roda i sam rod. Otud, kako kaže u nastavku, jednoj te istoj nauci pripada da razmatra odvojene supstancije i biće kao biće:

A na istu znanost spada da proučava vlastite uzroke nekoga područja bića i samo to područje: na taj način npr. prirodoznanstvenik proučava počela tjelesnog svijeta. Nužno je, prema tome, da jedna te ista znanost proučava čisto duhovna bića i zajedničko biće, što je rod i kojemu su spomenuta bića zajednički i opći uzroci.¹²

8 Isto: „Unde et illa scientia maxime est intellectualis, quae circa principia maxime universalis versatur“.

9 Isto: „Nam cum unaquaeque res ex hoc ipso vim intellectivam habeat, quod est a materia immunis, oportet illa esse maxime intelligibilia, quae sunt maxime a materia separata. ... Unde scientia, quae de istis rebus considerat, maxime videtur esse intellectualis, et aliarum princeps sive domina“, Akviski 2005: 77.

10 „Tri tipa ‘najinteligibilnijih objekata’ odgovaraju trima definicijama prve filozofije koje se mogu naći u Aristotelovoj metafizici. Prva filozofija je znanje najviših uzroka (knj. I); nasuprot pojedinačnim naukama, ona razmatra biće kao biće (knj. IV); ona je ‘teologija’ pošto se bavi nematerijalnim i božanskim (knj. VI)“, Aertsen 1996: 126.

11 Isto: „Haec autem triplex consideratio, non diversis, sed uni scientiae attribui debet. Nam praedictae substantiae separatae sunt universales et primae causae essendi. ... Unde oportet quod ad eandem scientiam pertineat considerare substantias separatas, et ens commune, quod est genus, cuius sunt praedictae substantiae communes et universales causae“ (zarad terminološkog ujednačavanja s ostatkom teksta, u prevodu umesto *biće po sebi* stavljeno je *zajedničko biće*). Toma isto kaže i u samom *Komentar*u: filozof „ostavlja po strani razmatranje svih pojedinačnih bića i razmatra samo ono što pripada zajedničkom biću, o čemu, iako toga može biti mnogo, ipak postoji samo jedna nauka, to jest utoliko što je sve svedeno na jednu stvar, kao što je rečeno (*Et sicut est de mathematico, ita est de philosopho qui considerat ens, et praetermittit considerare omnia particularia entia, et considerat ea tantum quae pertinent ad ens commune; quae licet sint multa, tamen, de omnibus est una scientia, in quantum scilicet reducuntur omnia in unum, ut dictum est*)“, *In XI Meta.* l. 3 no. 2203; up. i *In III Meta.* l. 4 no. 385.

12 Isto: „Eiusdem autem scientiae est considerare causas proprias alicuius generis et genus ipsum: sicut naturalis

Toma iz Akvina izričit je da od tri pomenuta najinteligibilnija predmeta (prvi uzroci, univerzalni principi i ono slobodno od materije) nijedan ne konstituiše predmet metafizike. On nedvosmislenim rečima kaže da samo zajedničko biće (*ens commune*) može biti njen predmet: „Iz toga proizlazi da, premda ova znanost ima u vidu tri teme koje smo spomenuli, ipak je samo zajedničko biće njezin predmet, a ne bilo koja od njih“.¹³

Jer nijedna od pojedinačnih nauka ne razrešava pitanja o biću naprosto, što će reći o zajedničkom biću, pa čak niti o ijednom pojedinačnom biću kao biću, kao što aritmetika ne rešava pitanja o broju kao biću već kao broju. Jer, metafizičaru pripada da se bavi ma kojim bićem ukoliko je biće.¹⁴

Šta je zajedničko biće za Tomu? Celovit odgovor na to pitanje zahtevao bi mnogo više prostora nego što ga imamo, jer njegovo razumevanje zajedničkog bića direktno sledi iz najtemeljnije postavke njegove metafizike, naime one o realnoj kompoziciji suštine i bivstvovanja (*esse*) u stvorenim stvarima; zato samo najopštije naznake.

Zajedničko biće označava akt bivstvovanja (*actus essendi*) koji univerzalno čini da se stvari razlikuju od *nihil*, koji je jedinstven za svaku stvar i koji je realno različit od prirode svake stvari. Dakle, iako nema dva ista akta bivstvovanja, svaki akt bivstvovanja objašnjava zašto je neka stvar nešto a ne *nihil*. Zajedničko biće, ne dodaje stvarima ništa, nikakvu šastvenu savršenost, ono je apstrakcija obrazovana razumom i izražava činjenicu da su stvari aktualne. Kao zajednički *ratio* u smislu nečeg različitog od individualno postojećih stvari, zajedničko biće ima samo intencionalno bivstvovanje.¹⁵

Na osnovu toga, na osnovu te uvek iste aktualizujuće funkcije u odnosu na svaku prirodu, bivstvovanje apstrahovano od pojedinačnih stvari koje aktualizuje sagledavano je kao *zajednički koncept* koji se može pripisati svim stvarima utoliko što su različite od *nihil*.¹⁶

Ukoliko samo uzemo reč *commune* u formuli *ens commune* i uporedimo je s drugim upotrebama te reči u Tominim spisima možemo pomisliti da je za njega biće rodni pojam kao što je „životinja“ ili

---

considerat principia corporis naturalis. Unde oportet quod ad eandem scientiam pertineat considerare substantias separatas, et ens commune, quod est genus, cuius sunt praedictae substantiae communes et universales causae“.

13 *In Meta.* Proem.: „Ex quo apparet, quod quamvis ista scientia praedicta tria consideret, non tamen considerat quodlibet eorum ut subiectum, sed ipsum solum ens commune“, isto; umesto *podmet* staljeno je *predmet*. Za sinonimnost *ens commune* i *ens inquantum ens* up. *In IV Meta.* l. 5 no. 593, *In VI Meta.* l. 1 no. 1147 no. 1170.

14 *In VI Meta.* l. 1 no. 1147: „Nulla enim earum determinat de ente simpliciter, idest de ente in communi, nec etiam de aliquo particulari ente inquantum est ens. Sicut arithmetica non determinat de numero inquantum est ens, sed inquantum est numerus. De quolibet enim ente inquantum est ens, proprium est metaphysici considerare“ (moje podvlačenje).

15 „Što je zajedničko mnogima, ne postoji izvan njih, osim pojmovno. ... Prema tome, još manje može zajedničko bivstvovanje postojati izvan stvari što postoje, osim, dakako, u umu (*Quod est commune multis, non est aliquid praeter multa nisi sola ratione. ... Multo igitur minus et ipsum esse commune est aliquid praeter omnes res existentes nisi in intellectu solum*)“, CG I 26 (Akvinski 1993: 135, prevod neznatno izmenjen).

16 „Riječ 'biće' potječe od aktualnosti bivstvovanja (*ens sumitur ab actu essendi*)“, *De ver.* q. 1 a. 1, resp. (Akvinski 2001: 241). Ili: „Kao što je kretanje akt pokretanog utoliko što je pokretljivo, bivstvovanje je akt postojećeg utoliko što je biće (*Sicut autem motus est actus ipsius mobilis inquantum mobile est; ita esse est actus existentis, inquantum ens est*)“, *In I Sent.* d. 19 q. 2 a. 2; isto u *In I Sent.* d. 8. a. 1. q. 1 ili *In IV Meta.* l. 2 no. 553. Za Tomin egzistencijalni pojam bića, up. Milidrag 2014: 10–15. Za odnos *ens* i *esse*, up. Owens 1954: 457, 1963a: 362, Wippel 1984: 123–124, Milidrag 2014: 6–10. „Govoriti o *esse commune* znači naglasiti *actus essendi* koji je uključen u Tomino razumevanje *ens commune*“, Wippel 1987: 150.

„čovjek“. No, iako je zajedničko za sve stvorene stvari, iako je napravljeno po uzoru na rodni pojam,¹⁷ biće nije rod, već transcendirira sve rodove, *ne u smislu da je iznad njih* već da je zajedničko svima njima.¹⁸ Direktna posledica toga jeste da biće kod Tome ne sadrži nikakvo šastveno određenje, pošto nema ničeg šastveno zajedničkog za sve stvari.¹⁹ Otud je i jedinstvo koncepta bića analogno: biće je analogan pojam koji se proporcionalno priiče svojim članovima, pošto iako Petrovo bivstvovanje nije Pavlovo bivstvovanje, ono što Petrovo bivstvovanje čini u odnosu na Petrovu prirodu, aktualizuje je, Pavlovo bivstvovanje čini za Pavlovu prirodu.²⁰

Odnos Boga i predmeta metafizike

Predmet metafizike je, dakle, zajedničko biće, ne prvi uzroci, ne Bog. Kakav je odnos Boga i zajedničkog bića? Kao što smo videli u ranije navedenom citatu, Bog je uzrok svega što jeste kao onog što jeste i on je obrađivan u metafizici kao uzrok predmeta metafizike. Još jednom:

A na istu znanost spada da proučava vlastite uzroke nekoga područja bića i samo to područje: na taj način npr. prirodoznanstvenik proučava počela tjelesnog svijeta. Nužno je, prema tome, da jedna te ista znanost proučava čisto duhovna bića i zajedničko biće, što je rod i kojemu su spomenuta bića zajednički i opći uzroci.²¹

Pre nego što se okrenemo odnosu Boga i predmeta metafizike, dva „tehnička“ razjašnjenja. Prvo, iz navedenog mesta jasno je da Akvinac ne smatra da nauka i predmet znače isto: nauka može uključivati stvari koje nisu deo predmeta. Primer je prirodna nauka: njen je predmet prirodno telo, no prirodna nauka ne samo da obuhvata svoj predmet već i njegove principe. Metafizika kao nauka može obuhvatiti prve uzroke, odvojene supstancije, univerzalne principe itd., ali ništa od toga nije njen predmet. Njen je predmet zajedničko biće. Namena je svake nauke da otkrije uzroke svog predmeta²² i posebna namena metafizike jeste da otkrije uzroke zajedničkog bića.²³

Nadalje, razmotrimo poteškoću koja se nalazi na citiranom mestu iz Predgovora: „Nužno je, prema

17 Biće „se može zvati rodnom u nekom smislu, utoliko što ima nešto od pojma roda, naime utoliko što je zajedničko (*/S/ed est quasi genus, quia habet aliquid de ratione generis, in quantum est communis*)“, *In X Meta.* l. 8 no. 2092; naravno, samo po analogiji.

18 „Transcendentalije transcendiraju kategorije ne na način da označavaju neku odvojenu stvarnost iza kategorija. Izvor pojma *transcendens* [u sholastici] nije platonističko-avgustinovsko uzdizanje do Boga. Transcendentalije prevazilaze kategorije zato što idu kroz sve njih, što su zajedničke svima njima“, Aertsen 1996: 93.

19 Drugim rečima, Tomin pojam bića stoji nasuprot šastvenom pojmu bića kod Skota ili Suareza (Scotus, Suárez) za koje je biće ono što u sebi ne sadrži protivrečnost; za to kod Suareza, up. Milidrag 2013.

20 „Bivstvovanje je različito u svakoj svojoj instanci, ali u svakoj instanci aktualizuje potenciju na način koji je proporcionalno zajednički svim instancama, te otud i pojam zajedničkog bivstvovanja. On je analogan koncept bića, analogan po proporciji; moje bivstvovanje za mene jeste ono što je za Pavla njegovo, prva i osnovna aktualnost. Otud je jasno i da bivstvovanje ne može biti šastvo koje bi bilo zajedničko svim bićima, odnosno nema *formalnog* savršenstva koje je biće kao biće svega što jeste“, Owens 1963b: 111.

21 *In Meta.* Proem. (Akvinac 2005: 77). Za Boga kao uzrok *ens commune*, up. ST I–II q. 66 a. 5 ad 4: „[P]ošto je zajedničko biće svojstvena posledica vrhovnog uzroka koji je Bog... (*quia ens commune est proprius effectus causae altissimae, scilicet Dei*)“.

22 Up. SCG I 49 (Akvinac 1993: 207).

23 Up. *In IV Meta.* l. 1 no. 533, *In VI Meta.* l. 3 no. 1220; *De pot.* q. 3 a. 16 ad 4.

tome, da jedna te ista znanost proučava ... što je rod i kojemu su spomenuta bića zajednički i opći uzroci“. Čini se da je upotreba pojma roda u neskladu s često ponavljanim učenjem i Aristotela i Tome da biće nije rod.²⁴ Ako je rod tada zajedničko biće mora imati svoje mesto među drugim rodovima ili „vrstama“ bića, čime bi izgubilo svoju univerzalnost, tj. bilo bi predmet neke od nauka koje se bave pojedinačnim vrstama bića.

Rešenje za tu poteškoću nalazi se u činjenici da na ovom mestu Toma ne koristi izraz *rod* u uobičajenom smislu, da bi ukazao na ono što ima ulogu određujućeg elementa u definiciji.²⁵ Umesto toga, svetac koristi rod u smislu jednog od tri suštastvena dela demonstrativne nauke. On usvaja izraz koji je Aristotel upotrebio u prvoj knjizi *Druge analitike* gde kaže da svaka demonstracija sadrži tri elementa.²⁶ U komentaru tog mesta Toma piše: „Potom dokazuje tu propoziciju i čini tri stvari. Prvo, postavlja one stvari koje su nužne za demonstraciju, tj. zaključak koji sadrži u sebi ono što *per se* pripada rodu, jer pomoću demonstracije svojstvenih atributa zaključeno je o svojstvenom predmetu. Drugo, postoje aksiome na osnovu kojih proizilazi demonstracija. I treće, postoji predmetni rod čije svojstvene attribute i *per se* akcidencije demonstracija otkriva“. Vidimo da Toma zajedničko biće zove rodom u tehničkom smislu predmetnog roda nauke, a ne u smislu odredivog dela suštine.

Vratimo se sada glavnoj temi, odnosu Boga prema predmetu metafizike. Interesuje nas na osnovu čega dominikanski učitelj isključuje Boga iz zajedničkog bića i šta znači „proučavati Boga kao uzrok zajedničkog bića“,²⁸ znači li to da se Bog može proučavati i „ne kao uzrok zajedničkog bića“ i koja ga nauka proučava na taj način, jer to zasigurno nije metafizika.

Prvo je pitanje Akvinac obrađivao iz dve perspektive i oba je puta dolazio do istog zaključka: postojanje Boga nije prethodno ustanovljena činjenica na osnovu koje metafizičar može započeti istraživanje.

Prvi argument izveden je iz poređenja metafizike s drugim filozofskim naukama. Toma tvrdi da kada bi metafizika počinjala činjenicom božjeg postojanja tada bi neka od pojedinačnih nauka trebalo da ustanovi tu činjenicu. No, pojedinačne nauke nisu u stanju da dođu do tog rezultata upravo zato što su pojedinačne, tj. što se bave pojedinačnim vrstama bića, pa su njihova istraživanja ograničena na otkriće uzroka ove ili one vrste bića, dok je demonstracija božjeg postojanja odgovor na potragu za prvim uzrokom sveg bića. S tog razloga Toma zaključuje da samo metafizici pripada da preduzme tu potragu, pošto je samo ona nauka čiji predmet uključuje celokupno biće. Posledica je, naravno, da

24 Up. *In III Meta.* l. 8 no. 433; *In V Meta.* l. 9 no. 890.

25 Up. ST I q. 3 a. 5, resp. (Akvinski 1990: 285–286). Up. i *De pot.* q. 7 a. 3 ad 7.

26 Up. *Druga analitika* II 7 (75a 39–75). U našem prevodu starogrčki izraz τὸ γένος ὑποκείμενον preveden je kao subjekat: „Jer, za dokazivanje se traže tri elementa. Prvi je ono što treba dokazati, zaključak, a to je nešto što po sebi pripada izvesnoj vrsti. Drugi elemenat jesu aksiome, ono iz čega biva dokazano. Treći elemenat jeste vrsta, – subjekat čije osobine i bitne attribute dokazivanje čini očiglednim“, Aristotel 1970: 274–275 (kako ćemo ubrzo videti, Vereš to kod Tome prevodi kao „predmetni rod (*subiectum genus*)“). Za vezu pojmova ὑποκείμενον i *subiectum* nauke u aristotelovskoj tradiciji, up. Forlivessi 2009: pogl. 2.1.

27 *In I Post. anal.* l. 15 no. 3–4: „Deinde cum dicit: tria enim etc., propositum probat. Et circa hoc tria facit. Primo, praemittit quae sint necessaria ad demonstrationem, dicens quod in demonstrationibus tria sunt. Unum est, quod demonstratur, scilicet conclusio, quae quidem continet in se id, quod per se inest alicui generi: per demonstrationem enim concluditur propria passio de proprio subiecto. Aliud autem sunt dignitates, ex quibus demonstratio procedit. Tertium autem est genus subiectum, cuius proprias passiones et per se accidentia demonstratio ostendit“.

28 *In Meta.* Proem.: „Subjektat je neke znanosti, naime, ono čemu se istražuju uzroci i svojstva; to [subjekat nauke] nisu uzroci istraživanog područja (*Hoc enim est subiectum in scientia, cuius causas et passiones quaerimus, non autem ipsae causae alicuius generis quaesiti*)“, Akvinski 2005: 77. Jednostavnije rečeno, predmet nauke jeste rod za čijim uzrocima i svojstvima tragamo, ne sami uzroci izučavanog roda. Spoznaja uzroka datog roda jeste cilj prema kojem je usmereno razmatranje nauke.

ukoliko metafizici pripada da demonstrira postojanje Boga tada Bog ne može biti uključen u predmet metafizike, niti može biti njena početna tačka.²⁹ Naredni tekst sumira Tomino učenje u vezi s tim:

Zbog toga i nije stvar prirodnog filozofa razmišljati o takvom podrijetlu stvari, nego je to zadaća prvog filozofa, koji razmišlja o zajedničkom biću i o onom što je izvan gibanja. Ipak mi, na temelju neke sličnosti, prenosimo naziv *tvorba* također na ono podrijetlo, te kažemo da je *utvoreno* ono čija god bit ili narav vuče podrijetlo od drugoga.³⁰

Drugi argument koji Toma koristi da bi pokazao da Bog nije uključen u predmet metafizike izveden je iz poređenja metafizike s naukom teologije koja za svoje podatke zavisi od objave. U celini ćemo ga predstaviti Tominim rečima i to će nas voditi odgovorima na drugo pitanje. Nalazi se u njegovom *Komentarju Boetijevog spisa O trojstvu*:

Da bi se razjasnilo ovo pitanje, potrebno je znati koju znanost treba nazivati božanskom znanošću. Valja naime imati na umu da svaka znanost koja proučava neki predmetni rod treba proučavati i počela toga roda, budući da se znanost postizava spoznajom počela, kako objašnjava Filozof na početku *Fizike*. A postoje dvije vrste počela. Neka su naime takva da su i sama u sebi neka potpuna bića, a ipak su i počela drugih bića, na primjer nebeska tijela su počela nižih tijela, a jednostavna složenih. Stoga se ova bića u znanostima ne proučavaju samo ukoliko su počela, nego također ukoliko su sama u sebi neka vrsta bića. Zbog toga se o njima ne raspravlja samo u znanosti koja proučava iz počela izvedena bića, nego također imaju svoju zasebnu samostalnu znanost. Tako na primjer postoji jedan dio naravne znanosti o nebeskim tijelima osim one u kojoj se raspravlja o nižim tijelima, te o elementima osim one u kojoj se raspravlja o složenim tijelima. Ali ima nekih počela koja sama u sebi nisu potpuna bića, nego su samo počela drugih stvari, na primjer jednota je počelo broja, točka linije, forma i tvar naravnog tijela. Stoga se o ovakvim počelima raspravlja samo u onoj znanosti koja se bavi bićima izvedenim iz počela.³¹

29 Up. SCG II 37 (Akviski 1993: 500).

30 Isto: „Propter quod nec ad naturalem philosophum pertinet huiusmodi rerum originem considerare: sed ad philosophum primum, qui considerat ens commune et ea quae sunt separata a motu. Nos tamen sub quadam similitudine etiam ad illam originem nomen factionis transferimus, ut dicamus ea facta quorumcumque essentia vel natura ab aliis originem habet“, Akviski 1993: 502. Za paralelni argument, up. *De sub. sep.* 5 (Akviski 1995: 200–206).

31 *In De Trin.* q. 5 a. 4, resp.: „Dicendum quod ad evidentiam huius quaestionis scire oportet quae scientia divina scientia dici debeat. Sciendum siquidem est quod quaecumque scientia considerat aliquod genus subiectum, oportet quod consideret principia illius generis, cum scientia non perficiatur nisi per cognitionem principiorum, ut patet per philosophum in principio physicorum. Sed principiorum duo sunt genera. Quaedam enim sunt quae et sunt in se ipsis quaedam naturae completae et sunt nihilominus principia aliorum, sicut corpora caelestia sunt quaedam principia inferiorum corporum et corpora simplicia corporum mixtorum. Et ideo ista non solum considerantur in scientiis ut principia sunt, sed etiam ut sunt in se ipsis res quaedam; et propter hoc de eis non solum tractatur in scientia quae considerat ipsa principiata, sed etiam habent per se scientiam separatam, sicut de corporibus caelestibus est quaedam pars scientiae naturalis praeter illam, in qua determinatur de corporibus inferioribus, et de elementis praeter illam, in qua tractatur de corporibus mixtis. Quaedam autem sunt principia, quae non sunt naturae completae in se ipsis, sed solum sunt principia naturarum, sicut unitas numeri et punctus lineae et forma et materia corporis physici, unde huiusmodi principia non tractantur nisi in scientia, in qua de principiatis agitur“, Akviski 2005: 115 (umesto *oblikovnica* stavljeno je *forma*).

Na početku Toma ponavlja ono što smo već sreli u Predgovoru za *Komentar Metafizike*,³² da jedna te ista nauka proučava predmetni rod i njegove uzroke, da bi potom precizirao kakvi ti uzroci mogu biti. Oni se, naime, mogu podeliti u dve klase: 1) oni koji jesu uzroci ili principi nečeg drugog *i istovremeno* jesu samostalne prirode kao takve, na primer Bog i anđeli; 2) oni koji jesu principi ili uzroci nečeg drugog i nisu samostalne prirode, to su svojstveni atributi bića kao bića, *principia maxime universalia*, na primer jedno, mnoštvo, akt, potencija ili supstancija.

Prva vrsta principa ili uzroka može biti razmatrana u nauci koja obrađuje stvari kojih su to principi ili uzroci; takođe, prva vrsta može biti razmatrana *i* u nekoj drugoj nauci koja ih obrađuje utoliko ukoliko su prirode kao takve njen predmet; dakle, prva vrsta može biti razmatrana u dve nauke. Drugu vrstu principa ili uzroka, međutim, može razmatrati samo nauka koja obrađuje one stvari kojima su to principi ili uzroci. Ovo opšte učenje Akvinac primenjuje na problem kako je moguće razmatrati Boga i božanske stvari u različitim naukama:

Budući da su, dakle, takve božanske stvari počela svih bića, a ipak su i u sebi potpuna bića, o njima se može raspravljati na dva načina: prvo ukoliko su opća načela svih bića, drugo ukoliko su u sebi neke stvari. Ali, pošto su takva iskonska počela u sebi najpoznatija, naš se um ipak odnosi prema njima kao sovino oko prema svjetlosti sunca, kako se kaže u II. knj. *Metafizike*, ne možemo ih dokučiti svjetlom naravnoga razuma, osim ako se služimo učincima da nas dovedu do njih. Na ovaj su način filozofi dospjeli do njih, što je očito u *Poslanici Rimljanima* I, 20: ‘Nevidljiva Božja svojstva razmišljanjem se opažaju po djelima’. Stoga filozofi o ovakvim božanskim stvarima raspravljaju samo ukoliko su počela svih stvari te ih proučavaju u onoj nauci u kojoj se iznose zajednička svojstva svih bića, a subjekat joj je biće kao biće. Ta se znanost kod njih zove božanskom. Ali postoji i drugi način spoznavanja tih stvari, ne ukoliko se očituju po učincima, nego ukoliko one same sebe očituju. O ovome načinu govori Apostol u *Prvoj poslanici Korinćanima* II, 11: ‘Tako i što je u Bogu nitko ne zna osim Duha Božjega. A mi ne primismo duha svijeta, nego Duha koji je od Boga da znamo’ i dalje ‘A nama to Bog objavi po svome duhu’. Na ovaj način se razmatraju božanske stvari ukoliko postoje kao samostalna bića, a ne samo ukoliko su počela stvari.

Prema tome, dvostruko je bogoslovlje ili božanska znanost: jedna je ona u kojoj se božanske stvari ne proučavaju kao predmet znanosti, nego kao počela predmeta, i to je ono bogoslovlje kojim se bave filozofi i koje se drugim imenom zove metafizika. Drugo je pak ono koje razmatra božanske stvari radi njih samih kao predmet znanosti, a to je ono bogoslovlje koje je izloženo u Svetome pismu.³³

32 Komentar Boetija (Boethius) je Tomino mladalačko delo (1256–1259), a komentar *Metafizike* pozno (1268–1272); up. Torell 1996.

33 Isto: „Huiusmodi ergo res divinae, quia sunt principia omnium entium et sunt nihilominus in se naturae completae, dupliciter tractari possunt: uno modo, prout sunt principia communia omnium entium; alio modo, prout sunt in se res quaedam. Quia autem huiusmodi prima principia quamvis sint in se maxime nota, tamen intellectus noster se habet ad ea ut oculus noctuae ad lucem solis, ut dicitur in II metaphysicae, per lumen naturalis rationis pervenire non possumus in ea nisi secundum quod per effectus in ea ducimur; et hoc modo philosophi in ea pervenerunt, quod patet Rom. 1: *invisibilia Dei per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur*. Unde et huiusmodi res divinae non tractantur a philosophis, nisi prout sunt rerum omnium principia. Et ideo pertractantur in illa doctrina, in qua ponuntur ea quae sunt communia omnibus entibus, quae habet subiectum ens in quantum est ens; et haec scientia apud eos scientia divina dicitur. Est autem alius modus cognoscendi huiusmodi res, non

Postoje, dakle, dve božanske nauke, dve teologije. Jedna je filozofska i u njoj se Bog i odvojene supstancije obrađuju *isključivo* kao principi i uzroci zajedničkog bića. To se postiže razmatranjem posledica božjeg delovanja i racionalnog zaključivanja o njemu samom na osnovu tih posledica. Da kažemo tako, Bog je u filozofskoj teologiji ili metafizici prisutan samo indirektno, kao uzrok njenog predmeta i njegovih svojstava. Druga božanska nauka jeste hrišćanska teologija koja počiva na objavljenoj istini. Samo je toj nauci Bog predmet, u njoj je on izučavan pod aspektom hrišćanske objave. Filozofska i hrišćanska teologija razlikuju se u pristupu. Hrišćanska teologija razmatra Boga kao predmet pod aspektom objave u Bibliji, dok filozofska teologija pomoću prirodnog razuma razmatra zajedničko biće kao svoj predmet i Boga pod aspektom uzroka svog predmeta.³⁴

Još jednom, očito je da Bog nije uključen u predmet metafizike, niti je njena polazišna tačka.³⁵ Drugim rečima, Bog ne popada pod *ens commune*.³⁶ U drugoj lekciji petog poglavlja *Komentara spisa O božanskim imenima* Pseudo-Dionisija (Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης) Toma precizira odnos između Boga i *esse commune*.³⁷ Prvo, sve stvorenine zavise od zajedničkog bivstvovanja, a ono zavisi od Boga. Drugo, Bog ne potpada pod zajedničko bivstvovanje, stvorenine potpadaju. Treće, sve stvorenine učestvuju u zajedničkom bivstvovanju, Bog ne.

Na kraju Predgovora za *Komentar Metafizike*, Toma objašnjava i zašto metafizika ima tri imena. Naime, to je zbog tri klase inteligibilnih predmeta koji su pomenuti. Ona se naziva božanska nauka ili teologija jer izučava Boga i inteligencije. Naziva se metafizika zato što izučava biće i ono što sledi iz bića, drugim rečima stvari koje su preko fizičkog (*transphysica*). Takođe, naziva se i prva filozofija jer izučava prve uzroke stvari (Akviski 2005: 76).³⁸

secundum quod per effectus manifestantur, sed secundum quod ipsae se ipsas manifestant. Et hunc modum ponit apostolus I Cor. 2: *quae sunt Dei, nemo novit nisi spiritus Dei. Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui a Deo est, ut sciamus. Et ibidem: nobis autem revelavit Deus per spiritum suum. Et per hunc modum tractantur res divinae, secundum quod in se ipsis subsistunt et non solum prout sunt rerum principia. Sic ergo theologia sive scientia divina est duplex. Una, in qua considerantur res divinae non tamquam subiectum scientiae, sed tamquam principia subiecti, et talis est theologia, quam philosophi prosequuntur, quae alio nomine metaphysica dicitur. Alia vero, quae ipsas res divinas considerat propter se ipsas ut subiectum scientiae et haec est theologia, quae in sacra Scriptura traditur*“, Akviski 2005: 116.

34 Za teologiju kao nauku kod Tome, vidi Mansini 2010 i Velde 2006: 23–30, 40–47. „Kao *scientia*, sveto učenje nije ograničeno na činjenicu objave i ono što je u njoj sadržano. Ono razmatra celokupnu stvarnost pod aspektom inteligibilnosti koju stvari imaju kada su sagledavane u svetlu božje objave“, Velde 2006: 27. Drugim rečima, niti je teologija ograničena na objavu i na Boga, niti su joj uskraćeni racionalni argumenti.

35 SCG II 4: „Odatle takođe proizlazi i to da oba nauka ne postupaju po jednakom rasporedu. U filozofijskom nauku, koji promatra stvorene stvari u njima samima i po njima dovodi k Bogu, na prvom je mjestu promatranje o stvorovima, a na posljednjem o Bogu. Naprotiv, u nauku vjere, koji promatra stvorenja samo u vezi s Bogom, na prvom je mjestu promatranje o Bogu, a tek onda o stvorenjima (*Exinde etiam est quod non eodem ordine utraque doctrina procedit. Nam in doctrina philosophiae, quae creaturas secundum se considerat et ex eis, in Dei cognitionem perducit, prima est consideratio de creaturis et ultima de Deo. In doctrina vero fidei, quae creaturas non nisi in ordine ad Deum considerat, primo est consideratio Dei et postmodum creaturarum*)“, Akviski 1993: 395. Up. i *In De Trin.* q. 5 a. 2 ad 3 i ad 7 (Akviski 2005: 107).

36 Za poistovećivanje *esse commune* i *esse creatum*, up. CG I 26 (Akviski 1993: 135), DEE 5 (Akviski 1996: 312–314), ST I q. 3 a. 4 ad 1 (Akviski 1991: 284), *In I Sent.* d. 8 q. 4 a. 1 ad 1, *De pot.* q. 7 a. 2 ad 4, ad 6.

37 Za ovo mesto kod Tome, vidi Wippel 1987: 140.

38 Toma ne nudi uvek iste razloge za karakterizaciju metafizike kao prve filozofije. Za razlike između Predgovora i komentara Boetijevog spisa, up. Wippel 1974.

Nematerijalnost zajedničkog bića

Videli smo da su biće i njegova svojstva za Tomu najinteligibilniji predmet s obzirom na univerzalnost. No, biće je najinteligibilniji predmet i prema kriterijumu nematerijalnosti. Još jedan tesno povezan problem s predmetom metafizike jeste usaglasivost tumačenja *ens inquantum ens* s razdeobom teorijske nauke koja metafizici pripisuje predmet koji je slobodan od materije i u stvarnosti i u definiciji. Ako zajedničko biće zasigurno uključuje materijalna bića u svoj domen, kako se onda metafizika razlikuje od onih nauka koje se pre svega bave materijalnim bićem, npr. od fizike čiji je predmet vezan za materiju i u stvarnosti i u definiciji, i matematike čiji je predmet vezan za materiju u stvarnosti, iako je slobodan od nje u definiciji?

Da bismo razumeli Tomini stav moramo se vratiti na ranije razmatrani momenat. Videli smo da prema Tomi prirodne nauke ne mogu demonstrirati božje postojanje i da, sledstveno, ono metafizičaru nije dato kao predmet njegove vlastite nauke. Iako ne mogu snabdeti metafiziku Bogom kao njenim predmetom, prirodne joj nauke ipak mogu obezbediti ono što je *de facto* njen predmet, tj. zajedničko biće.

Drugo, [Aristotel] rešava problem rekavši da ukoliko nema neke supstancije osim one koje su konstituisane po prirodnim principima, a koje razmatra fizika, tada bi fizika bila prva nauka. No, ukoliko ima neke nepokretne supstancije, ona će biti primarna u odnosu na prirodnu supstanciju i, sledstveno, filozofija koja nju razmatra biće prva filozofija [1026a 27–33]. I zato što je prva biće univerzalna i pripadaće njoj da spekuliše o biću ukoliko je biće i o štastvu i o onim stvarima koje pripadaju biću ukoliko je biće. Jer ista nauka se bavi prvim bićem i zajedničkim bićem.³⁹

U ovom se tekstu jasno prepoznaje Tomina zabrinutost zbog onih ranih grčkih prirodnih filozofa koji su mislili da nema supstancije koja bi bila viša od telesne i pokretljive supstancije kojom se fizičari bave. Sledstveno, oni su smatrali da je fizika najuniverzalnija nauka i da je u njenoj nadležnosti da se bavi principima svih stvari.⁴⁰ U citiranom tekstu Toma kaže da je Aristotel pokazao da postoje supstancije koje nisu vezane za materiju i kretanje. Otud je jasno da fizika ne može biti najuniverzalnija nauka, niti može obrađivati ono što je zajedničko za sva bića s prostog razloga što ostavlja celo područje nepokretnih bića izvan razmatranja. Iz Aristotelovog učenja da ima bića koja nisu vezana za materiju i kretanje Akvinac zaključuje da će nauka koja uključuje nepokretno biće u svoj domen biti prva i univerzalna filozofija i da će spekulirati o biću utoliko ukoliko je ono biće. To stanovište on zauzima pošto uviđa da nismo u stanju da dospemo do metafizike osim ako ne znamo da je biće zajedničko ne samo svim materijalnim već i nematerijalnim bićima. No, koje su to osobine bića kao bića u kontekstu razlike metafizike i fizike? U tekstovima Toma pokazuje razliku između podele stvari na materiju i formu i podele na potenciju i akt:

Jer u najvećem delu potencija i akt se odnose na one stvari koje su u kretanju, zato što je kretanje akt bića u potenciji. Međutim, glavna stvar u ovom učenju nije što se bavi potencijom

39 *In VI Meta.* l. 1 no. 1170: „Deinde cum dicit si igitur secundo solvit, dicens quod si non est aliqua alia substantia praeter eas quae consistunt secundum naturam, de quibus est physica, physica erit prima scientia. Sed, si est aliqua substantia immobilis, ista erit prior substantia naturali; et per consequens philosophia considerans huiusmodi substantiam, erit philosophia prima. Et quia est prima, ideo erit universalis, et erit eius speculari de ente inquantum est ens, et de eo quod quid est, et de his quae sunt entis inquantum est ens: eadem enim est scientia primi entis et entis communis“.

40 Up. *In IV Meta.* l. 5 no. 593. Za Tomino razumevanje istorije filozofije s obzirom na pitanje bića, vidi ST I q. 44 a. 2 (Akvinski 2005: 377–378), CG II 37 (Akvinski 1993: 501–503), *De sub. sep.* 9 (Akvinski 1995: 151–156).

i aktom kako su nađeni samo u pokretnim bićima već ukoliko prate zajedničko biće. Otud, čak i u nepokretnim stvarima nalaze se akt i potencija, kao u umskim bićima.⁴¹

Materija i forma jesu principi koji su svojstveni određenoj vrsti bića, materijalnom ili pokretljivom biću, a potencija i akt jesu univerzalniji principi i važe za celo područje bića, to jest prate zajedničko biće. Unutar njihove sfere, materija i forma jesu instance potencije i akta, ali ne iscrpljuju njihovu primenu. Potencija i akt takođe se nalaze u bićima u kojima nema materije:

Prema tome tako je jasno da složenost od aktualnosti i potencijalnosti obuhvaća više nego složenost od forme i tvari. Stoga su tvar i forma dijelovi prirodne supstancije, dok su potencijalnost i aktualnost dijelovi zajedničkog bića. I zbog toga što god prati potencijalnost i aktualnost, ukoliko su takve, zajedničko je svim stvorenim tvarnim i netvarnim supstancijama, kao npr. *primiti* i *biti primljen*, *usavršiti* i *biti usavršen*. A što god je svojstveno tvari i formi, ukoliko su takvi – kao npr. *nastati* i *nestati* i drugo takvo – svojstveno je tvarnim supstancijama, a nipošto ne pristaje stvorenim netvarnim supstancijama.⁴²

Vidimo jedan način na koji prirodne nauke doprinose određenju predmeta metafizike, obezbeđuju svedočanstvo o punom obimu bića. Kada započne istraživanje metafizičar shvata da biće nije ograničeno na područje materijalnih i promenljivih stvari, već da transcendirira materiju, te da uključuje i nematerijalna bića.⁴³ Nematerijalne stvorene supstancije jesu biće i, otud, padaju unutar domena zajedničkog bića.⁴⁴ Međutim, postoji još jedan, dodatan i važniji zaključak koji Toma izvlači iz svedočanstva koje nude prirodne nauke, naime da je zajedničko biće kao takvo, „po svojoj prirodi“ slobodno od materije i promene. Sledeći tekst iz Predgovora za *Komentar Metafizike* to najjasnije izražava:

Ali iako je predmet ove znanosti zajedničko biće, ipak se općenito kaže da je sva usredotočena na istraživanje onih bića koja su zbiljski i pojmovno neovisna o tvari. A zbiljska i pojmovna neovisnost o tvari ne pripisuje se samo onim bićima koja nigde ne mogu biti tvarna, kao što

41 In *IX Meta*. l. 1 no. 1770: „Potentia enim et actus, ut plurimum, dicuntur in his quae sunt in motu, quia motus est actus entis in potentia. Sed principalis intentio huius doctrinae non est de potentia et actu secundum quod sunt in rebus mobilibus solum, sed secundum quod sequuntur ens commune. Unde et in rebus immobilibus invenitur potentia et actus, sicut in rebus intellectualibus“.

42 SCG II 54: „Sic igitur patet quod compositio actus et potentiae est in plus quam compositio formae et materiae. Unde materia et forma dividunt substantiam naturalem: potentia autem et actus dividunt ens commune. Et propter hoc quaecumque quidem consequuntur potentiam et actum in quantum huiusmodi, sunt communia substantiis materialibus et immaterialibus creatis: sicut recipere et recipi, perficere et perfici. Quaecumque vero sunt propria materiae et formae in quantum huiusmodi, sicut generari et corrumpi et alia huiusmodi, haec sunt propria substantiarum materialium, et nullo modo conveniunt substantiis immaterialibus creatis“, Akvinski 1993: 571 (umesto *zbiljnost*, *mogućnost* i *bivstvo* stavljeno je redom *aktualnost*, *potencija* i *supstancija*; takođe, umesto *bića uzetog općenito* stavljeno je *zajedničko biće*); up. i *In IX Meta*. l. 1 n. 1770, DEE 4 (Akvinski 1996: 300–312).

43 Up. *In De Trin*. q. 5 a. 3 (Akvinski 2005: 109–113). U ovom tekstu nažalost nije moguće ni dodirnuti problem kako se dolazi do koncepta zajedničkog bića i njegove nevezanosti za materijalne stvari.

44 O problematičnom položaju anđela, up. Doolan 2011. Ukratko, oni su odvojene supstancije, te bi trebalo da budu istraživani zajedno s Bogom u hrišćanskoj teologiji. No, s druge strane, oni su stvorene supstancije, te padaju pod zajedničko biće.

su Bog i čisto umska bića, nego i onima koja *mogu biti* netvarna, na primjer, zajedničko biće. No te mogućnosti ne bi bilo kad bi sva bića zbiljski zavisila od stvari.⁴⁵

U ovom tekstu Toma kaže da sloboda od materije nije samo karakteristika bića koja *de facto* ne uključuju materiju kao svoj esencijalni konstituent, kao što su Bog i umske supstancije, već i onih koja „*mogu biti* netvarna, na primjer, zajedničko biće“. Prema svečevom tumačenju izraza, *biti odvojen od materije* nije svojstvo samo stvari koje su po svojoj prirodi nematerijalne, kao što su Bog i anđeli, već i onih koje *ne moraju* da budu materijalne, kao što su akt i potencija ili biće.⁴⁶ Akt i potencija, biće, supstancija, kvalitet, jedno, mnoštvo sreću se u materijalnim stvarima, ali ne samo u njima, već i u anđelima, te se otud zaključuje da oni ne moraju biti materijalni. Dakle, još jednom, Bog i anđeli po svojoj prirodi *jesu nematerijalni*, dok zajedničko biće i njegove odlike po svojoj prirodi *nisu materijalni*; prvo isključuje materiju, drugo ne.

Svoje učenje o slobodi zajedničkog bića od materije i promene Toma zasniva na činjenici da ima nekih bića koja su nematerijalna i nepokretna, jer činjenica da takva bića postoje implicira da biće kao takvo ne može biti određeno materijalnošću i pokretljivošću. *Ono po čemu nešto jeste biće nije ono po čemu jeste materijalno biće*. Otud, biće kao biće ne mora biti materijalno. To je vrlo važan aspekt Tominog učenja o predmetu metafizike zato što znači da čak i u prisustvu materijalnih bića metafizičar opravdano transcendirira njihovu materijalnost i usredsređuje se na njih samo utoliko ukoliko su bića.

Međutim, najeksplicitniji argument za slobodu zajedničkog bića od materije i promene nalazi se na mestu na kojem Toma raspravlja o odnosu između različitih tipova uzročnosti prema razmatranju metafizičara. On kaže da metafizika mora da se bavi svrhovnim uzrokom i uzrokom kretanja. Potom dodaje:

Ali [metafizika] se ni na kakav način ne bavi materijalnim uzrokom razmatranim kao takvim, zato što, strogo govoreći, materija nije uzrok bića. Ona je uzrok određene vrste bića, to jest pokretljive supstancije. Takvi uzroci pripadaju razmatranju pojedinačnih nauka, osim ako ih ne razmatra ova nauka [metafizika] utoliko ukoliko su sadržani pod bićem.⁴⁷

Zato što materija nije odgovarajuća determinanta samog bića, već određene vrste bića, metafizičar može posmatrati materijalne stvari samo s tačke gledišta njihovog bića i pritom ostaviti po strani materiju kao važan faktor. Ukratko, biće kakvo je kao zajedničko za sve stvari jeste slobodno od materije i promene.

45 „Quamvis autem subiectum huius scientiae sit ens commune, dicitur tamen tota de his quae sunt separata a materia secundum esse et rationem. Quia secundum esse et rationem separari dicuntur, non solum illa quae nunquam in materia esse possunt, sicut Deus et intellectuales substantiae, sed etiam illa quae possunt sine materia esse, sicut ens commune. Hoc tamen non contingeret, si a materia secundum esse dependerent“, Akvinski 2005: 77, moje podvlačenje. Up. i *In De Trin.* q. 5 a. 1 ad 7: „Na sedmi razlog odgovaram da spomenuti dijelovi bića zahtijevaju isti način raspravljanja kao i zajedničko biće, jer ni oni ne zavise od stvari. Stoga se znanost o njima ne razlikuje od znanosti koja se bavi zajedničkim bićem (*Ad septimum dicendum quod illae partes entis exigunt eundem modum tractandi cum ente communi, quia etiam ipsa non dependent ad materiam, et ideo scientia de ipsis non distinguitur a scientia quae est de ente communi*)“, Akvinski 2005: 104, up. i SCG II 37 (Akvinski 1993: 501).

46 Postojanje dva smisla izraza *biti odvojen od materije*, što je vrlo nearistotelovski momenat, Toma nasleđuje od Avicene (*In VI Meta.* l. 1 no. 1165); za to, up. Owens 1972.

47 *In III Meta.* l. 4 no. 384: „Causam autem materialem secundum seipsam nullo modo, quia materia non convenienter causa est entis, sed alicuius determinati generis, scilicet substantiae mobilis. Tales autem causae pertinent ad considerationem particularium scientiarum, nisi forte considerentur ab hac scientia in quantum continentur sub ente“.

Razlika od fizike i matematike

U prvom članku petog pitanja *Komentara Boetijevog spisa O trojstvu* Toma deli spekulativne nauke na prirodnu filozofiju, matematiku i metafiziku. Razum zna stvari na nematerijalan način, pa i predmet spekulativne nauke mora biti na neki način nematerijalan. Takođe, razum zna stvari na naučan način utoliko što su one nužne.⁴⁸ Zato predmeti nauke jesu nepokretni i bez promene, bilo apsolutno bilo s obzirom na neki aspekt, pa će spekulativne nauke biti razlikovane prema stupnju slobode svojih predmeta od veze s materijom i kretanjem.⁴⁹

Definicije materijalnih stvari moraju uključivati čulnu materiju. Da bismo razumeli šta je to pas ili drvo ili kuća moramo u njihove definicije uključiti čulnu materiju. Formu čulne stvari ne možemo znati kompletno razvezanu od materije jer sama inteligibilnost takve stvari zavisi od neke vrste materije. Pojedinačna čulna stvar uključuje označenu materiju u svoju prirodu; u fizici apstrahujemo označenu materiju, ali u razumevanju fizičkih stvari zadržavamo neoznačenu ili zajedničku materiju.⁵⁰

Nadalje, postoje još neki predmeti koji mogu postojati samo u materiji, ali za razliku od predmeta fizike mogu biti razumevani bez ikakvog pozivanja na nju. Predmet matematike jeste kvantitet i njegova svojstva u apstrakciji od čulnih kvaliteta. To su predmeti matematike koji sadrže inteligibilnu materiju. Naime, akcidencije su sadržane u supstanciji ne nasumično već u određenom poretku, jer prvo dolazi kvalitet, potom kvantitet, a onda i stanja i kretanje. Otud, kvantitet se može izdvojiti kao sadržan u supstanciji bez uzimanja u obzir čulnih akcidencija, pa se i može razumeti bez čulne materije, ali ne i bez supstancije. Ukratko, supstancija kao nužna za razumevanje kvantiteta zove se inteligibilna materija.⁵¹

Kao što smo videli, postoji i treća vrsta stvari koje ne zavise od materije niti u svom bivstvovanju niti je materija potrebna da bi se razumele. Metafizika se razlikuje od matematike jer razmatra one stvari koje *u svom bivstvovanju ne zavise* od materije, čak ni od inteligibilne. Osnovna razlika između metafizike i druge dve teorijske nauke jeste to što je predmet metafizike nezavisan od materije i kretanja *i u razumevanju i u samom svom bivstvovanju*. Predmeti matematike i fizike jesu nematerijalni samo utoliko što su apstrahovani od materije i kretanja, *oni nisu nematerijalno bivstvujući*, dočim predmet metafizike jeste nematerijalno bivstvujući.⁵² Fizika i matematika razmatraju kao odvojeno ono što ne bivstvuje odvojeno, dok metafizika razmatra kao odvojeno ono što bivstvuje kao odvojeno.

Kao što smo ranije videli, postoje dve vrste predmeta koji padaju pod opis „nematerijalno bivstvujući“. Jedna obuhvata Boga i anđele kao stvari koje po svojoj prirodi ne bivstvuju u materiji, drugu klasu čine one stvari koje u nekim slučajevima postoje u materiji, a u drugima ne, biće, supstancija, potencija, akt. Hrišćanska teologija izučava ono što po svojoj prirodi bivstvuje odvojeno od materije i kretanja, to je njen predmet i to pod aspektom objave. Predmet metafizike je pak ono što po svojoj

48 Up. *In De Trin.* q. 5 a 1 (Akvinski 2005: 101).

49 Isto.

50 Za pojmove označene i neoznačene/zajedničke materije, up. DEE 2 (Akvinski 1996: 280–282) i ST I, q. 85 a. 1 ad 2 (Akvinski 1990: 151–152).

51 Up. ST I, q. 85 a. 1 ad 2 (Akvinski 1990: 152).

52 „Bića razmatrana u fizičkim naukama niti su inteligibilna odvojeno od materije i kretanja, niti mogu postojati osim na materijalan, promenljiv način. Matematički entiteti jesu inteligibilni i određeni u formalnoj apstrakciji od kretanja i materija, ali sami nisu supstancija i otud nedostaje im odvojeno postojanje. Metafizika, sledstveno, razlikuje se od drugih teorijskih nauka samo ukoliko se bavi stvarima koje *i postoje i jesu inteligibilne* u odvojenosti od materije i promene“, Eslick 1957: 248 (moje podvlačenje).

prirodi ne bivstvuje u materiji i kretanju u smislu da nije nužno da bivstvuje na materijalan i pokretljivi način,⁵³ iako se ponekad može naći u materiji i kretanju.

Umesto zaključka

Primarno, zajedničko biće ulazi u rečnik kao Tomina opcija za avicenijsku interpretaciju Aristotelove formule *ens inquantum ens*. Izraz je takođe korišćen da se izrazi nekoliko drugih učenja, tesno povezanih s avicenijskom interpretacijom, naime, da je Bog u metafizici tražen kao uzrok zajedničkog bića i da zajedničko biće jeste slobodno od materije i promene.

Tominu koncepciju metafizike odlikuju dve sapripadne temeljne osobine.⁵⁴ Prvo, uspeo je da pronađe samostalno mesto za hrišćansku teologiju unutar metafizike; ona se razlikuje od filozofske teologije i po izvoru spoznaje, to je otkrovenje, i po svom predmetu, to je Bog. Drugo, a to je neposredna posledica prve osobine, uvođenje teologije zasnovane na objavi vodilo je udaljavanju od teološke koncepcije metafizike, odnosno koncepcije koja Boga posmatra kao svoj predmet. Kao što smo videli, metafizika je za Tomu *scientia communis*⁵⁵ jer je njen predmet biće kao biće, a ne ono božansko. Taj pomak s transmaterijalnosti kao temelja teološkog koncepta metafizike, na zajedničnost kao temelja ontološkog koncepta metafizike nazvan je njenim „drugim početkom“.⁵⁶ Božansko se i dalje istražuje u metafizici, ali s tačke univerzalnog uzroka bića. Predmet metafizike sada je ono što nije nužnim načinom materijalno, a ne više ono što je nužnim načinom nematerijalno.

Za današnju filozofsku misao ipak je važniji jedan drugi smisao toga da kod Akvinca Bog nije predmet metafizike. Žan-Lik Marion (Jean-Luc Marion) pokazao nam je⁵⁷ da Tomina metafizika nema ontoteološko ustrojstvo. Naime, da bi metafizika imala ontoteološko ustrojstvo a) Bog mora biti njen predmet, b) Bog mora biti delotvorni uzročni temelj bića kao njihov dovoljan razlog i c) on mora biti *causa sui*. Tomin Bog nije predmet metafizike, Božja uzročnost nije svodiva na delotvornu, što će reći da ne postoji univoknost između božanskih kategorija i onih stvorenog sveta (postojala bi da nema strogog razgraničenja između *esse commune* i *esse divine*), već samo analognost pojma bića i, na kraju, Akvinčev Bog zasigurno nije *causa sui*.

To, naravno, ne znači da celokupna Tomina misao nije ontoteološki ustrojena, s Bogom tvorcem teško da je išta drugo i moguće; to samo znači da i kod jednog od najvećih metafizičara koji su ikada živeli postoje nemetafizički putevi mišljenja. Zato je Toma relevantan i danas.

Predrag Milidrag

Univerzitet u Beogradu, Institut za filozofiju i društvenu teoriju

53 I ovo je Toma našao kod Avicene; up. *In VI Meta.* l. 1 no. 1165.

54 U ovim zaključcima sledim Ercena (Aertsen 1996, 2012a).

55 *In IV Meta.* l. 1, no. 532: „No, zajednička nauka razmatra univerzalno biće kao biće (*Scientia autem communis considerat universale ens secundum quod ens*)“.

56 Karakterizacija Ludgera Honnefeldera (L. Honnefelder „Der zweite Anfang der Metaphysik. Voraussetzungen, Ansätze und Folgen der Wiederbegründung der Metaphysik im 13./14. Jahrhundert“, u J. P. Beckmann, L. Honnefelder, G. Schrimpf, G. Wieland (Hrsg.), *Philosophie im Mittelalter. Entwicklungslinien und Paradigmen*, Hamburg 1987, pp. 165–186).

57 Up. Marion 2003, a nasuprot njegovoj ranijoj knjizi *Dieu sans l'être* (1982) u kojoj je Tominu metafiziku smestio usred ontoteološkog načina mišljenja.

Literatura:

a) Tomina dela

- St. Thomas Aquinas *Sancti Thomae Aquinatis doctoris angelici Opera omnia* iussu Leonis XIII. O. M. edita., cura et studio fratrum praedictorum, Roma, 1882–). Dostupno na <http://www.corpusthomaticum.org/repedleo.html> (posećeno 11. septembra 2014).
- Corpus thomisticum*, kompletna ostala dela u latinskom originalu, dostupno na: <http://www.corpusthomaticum.org> (posećeno 11. septembra 2014).
- (1952) *On the Power of God*, translated by the English Dominican Fathers, The Newman Press: Westminster, Maryland.
- (1961) *Commentary on the Metaphysics*, translated by John P. Rowan, Chicago: Henry Regnery Company.
- (1962) *Expositio libri Peryermeneias*, Commentary by Thomas Aquinas finished by Cardinal Cajetan, translated by Jean T. Oesterle, Milwaukee: Marquette University Press.
- (1983) *Quodlibetal Questions 1 and 2*, tr. Sandra Edwards, Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies.
- (1990) *Izbor iz djela*, dva toma, Prevod Veljko Gortan, Josip Barbarić. Zagreb: Naprijed.
- (1993) *Suma protiv pogana*, prevod o. Avgustin Pavlović. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- (1995) *Opuscula philosophica*, prvi tom, prev. o. Avgustin Pavlović. Zagreb: Demetra.
- (1996) *Opuscula philosophica*, drugi tom, prev. o. Avgustin Pavlović. Zagreb: Demetra.
- (2001) *Pariške rasprave Tome Akvinskoga. Raspravljena i kvodlibetalna pitanja*, prevod Avgustin Pavlović O.P. Zagreb: Demetra.
- (2005) *Izabrano djelo*, izabrao i preveo Tomo Vereš, drugo znatno prošireno i dotjerano izdanje priredio Anto Gavrić, Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- (1996) *Commentary on the Book of Causes*, translated and annotated by Vincent A. Guagliardo, O.P., Charles R. Hess, O.P., Richard C. Taylor, Introduction by Vincent A. Guagliardo, O.P. Washington D. C.: The Catholic University of America Press.

b) ostalo

- Aersten, Jan A. (1996) *Medieval Philosophy and the Transcendentals: The Case of Thomas Aquinas*, Leiden: E. J. Brill.
- (2012a) *Medieval Philosophy as Transcendental Thought. From Philip the Chancellor (ca. 1225) to Francisco Suárez*, Leiden: E.J. Brill.
- (2012b) „Why is Metaphysics Called ‘First Philosophy’ in the Middle Ages?“, u Gregory T. Doolan (ed.) *The Science of Being as Being. Metaphysical Investigations*, Washington, DC: The Catholic University of America Press, str. 53–69.
- Aristotel (1970) *Organon*. Sa starogrčkog prevela dr Ksenija Atanasijević, Beograd: Kultura.
- (1988) *Metafizika*. Prijevod s izvornika Tomislav Ladan, Zagreb: Globus, S.N. Liber.
- Burrell, David C.S.C. (1966) „Classification, Mathematics, and Metaphysics. A Commentary on St. Thomas Aquinas’s Exposition of Boethius’s *On the Trinity*“, *The Modern Schoolman* 44: 13–34.
- De Haan, Daniel D. (2013) „Why the Five Ways? Aquinas’s Avicennian Insight into the Problem of Unity in the Aristotelian Metaphysics and *Sacra Doctrina*“, *Proceedings of the American Catholic Philosophical Association* 86: 141–158.
- Doig, James C. (1972) *Aquinas on Metaphysics. A Historico-Doctrinal Study of the Commentary on the Metaphysics*, The Hague: M. Nijhof.

- Doolan, Tregory T. (2011) „Aquinas on Separate Substances and the Subject Matter of Metaphysics“, *Documenti e studi sulla tradizione filosofica medievale* 22: 347–382.
- Dumont, Stephen D. (1998) „Scotus’s Doctrine of Univocity and the Medieval Tradition of Metaphysics“, u J.A. Aertsen, A. Speer (Hrsg.) *Was ist Philosophie im Mittelalter*, Berlin, New York: Walter de Gruyter, str. 193–212.
- Elders, Leo (1993) *The Metaphysics of Being of St. Thomas Aquinas*, Leiden: E.J. Brill.
- (2009) „The Aristotelian Commentaries of St. Thomas Aquinas“, *Review of Metaphysics* 63 (2009): 29–53.
- Eslick, Leonard J. (1957) „What Is the Starting Point of Metaphysics?“, *The Modern Schoolman* 34: 247–263.
- Forlivesi, Marco (2009) „Approaching the Debate on the Subject of Metaphysics From the Later Middle Ages to the Early Modern Age: The Ancient and Medieval Antecedents“, *Medioevo* 34: 9–60.
- Furlong, Peter (2010) „The Latin Avicenna and Aquinas on the Relationship between God and the Subject of Metaphysics“, *Proceedings of the American Catholic Philosophical Association* 83: 129–140.
- Galluzzo Gabrielle (2014) „Aquinas’s Commentary on the *Metaphysics*“, u Fabrizio Amerini, Gabrielle Galluzzo (eds.) *A Companion to the Latin Medieval Commentaries on Aristotle’s Metaphysics*, Leiden, Boston: Brill, str. 209–254.
- Gilson, Etienne (1952) *Being and Some Philosophers*, Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies.
- Houser, R. E. (2007) „The Real Distinction and the Principles of Metaphysics: Avicenna and Aquinas“, u R.E. Houser (ed.), *Laudemus viros gloriosos. Essays in Honor of Armand Maurer, CSB*, Notre Dame, Indiana, University of Notre Dame Press, str. 75–108.
- (2010) „The Language of Being and the Nature of God in the Aristotelian Tradition“, *Proceedings of the American Catholic Philosophical Association* 84: 113–132.
- (2013) „Why the Christian *Magistri* Turned to Arabic and Jewish *Falāsifa*: Aquinas and Avicenna“, *Proceedings of the American Catholic Philosophical Association* 86: 33–51.
- (2014) „Introducing the Principles of Avicennian Metaphysics into *Sacra Doctrina*: Thomas Aquinas, *Scriptum super Sententiarum*, Bk. 1, d. 8“, *American Catholic Philosophical Quarterly* 88: 195–212.
- Mansini, Guy, O.S.B. (2010) „Are the Principles of *Sacra Doctrina Per se Nota*?“, *The Thomist* 74: 407–435.
- Marion, Jean-Luc (2003) „Thomas Aquinas and Onto-Theo-logy“, u Michael Kessler, Christian Sheppard (eds.) *Mystics: Presence and Aporia*, Chicago, IL: University of Chicago Press, 2003, str. 38–74.
- (“Saint Thomas d’Aquin et l’onto-théo-logie,” *Revue thomiste* 95, 1 (1995): 31–66)
- Mcinerny, Ralph (1968) *Studies in Analogy*, The Hague: Martinus Nijhoff.
- (1986) *Being and Predication*, Washington D.C.: Catholic University of America Press.
- (1990) *Boethius and Aquinas*, Washington, D.C.: The Catholic University of America Press.
- (1993) „The science we are seeking“, *Review of Metaphysics* 47: 3–18.
- (2006) *Praeambula Fidei. Thomism and the God of the Philosophers*, Washington, D.C.: The Catholic University of America Press.
- Milidrag Predrag (2013) „Francisko Suarez o predmetu metafizike“. *Theoria* 56 (2): 59–84.
- (2014) „Dvostruki karakter stvorenog bića kod T. Akvinskog“, *Theoria* 57 (4): 5–24.
- (2015a) „Akvinac o realnoj razlici i dvostrukom određenju *esse*“, *Theoria* 58 (2): 5–32.
- (2015b) „Razlika *esse*–*essentia* u *Sumi protiv pagana*, II 52–54“, *Filozofija i društvo* 26 (2): 414–435.
- Owens, Joseph (1954) „A Note on the Approach to Thomistic Metaphysics“, *The New Scholasticism* 28: 454–476.
- (1963a) „Existential Act, Divine Being, and the Subject of Metaphysics“, *The New Scholasticism* 37: 359–363.
- (1963b) *An Elementary Christian Metaphysics*, Toronto, Bruce Publishing.

- (1964) „The ‘Analytics’ and Thomistic Metaphysical Procedure“, *Mediaeval Studies* 26: 83–108.
- (1972) “Metaphysical Separation in Aquinas”, *Mediaeval studies* 34: 287–306.
- (1980) „Aquinas as Aristotelian Commentator“, u *St. Thomas Aquinas on the Existence of God. Collected Papers of Joseph Owens, C. Ss. R.*, ed. John R. Catan, Albany: State University of New York Press, str. 1–19.
- Phelan, Gerald B. (1944) “A Note On The Formal Object Of Metaphysics”, *The New Scholasticism* 18: 197–201.
- Poage, Nathan (2013) „The Subject and Principles of Metaphysics in Avicenna and Aquinas“, *Proceedings of the American Catholic Philosophical Association* 86: 231–243.
- Schmidt, Robert W., S.J. (1966) *The Domain of Logic According to Saint Thomas Aquinas*, The Hague: Martinus Nijhoff.
- Te Velde, Rudi A. (1995) *Participation and Substantiality in Thomas Aquinas*, Leiden, E.J. Brill.
- (2006) *Aquinas on God. The ‘Divine Science’ of the Summa Theologiae*, Ashgate: Aldershot.
- (2015) “Aquinas’ Aristotelian Science of Metaphysics and its Revised Platonism”, *Nova et Vetera, English Edition* 13 (2015): 743–764.
- Torrell, Jean-Pierre (1996) *Saint Thomas Aquinas. Vol. 1, the Person and His Work*, translated by Robert Royal, Washington D.C.: The Catholic University of America Press.
- Wippel, John F. (1974) „The Title ‘First Philosophy’ According to Thomas Aquinas and His Different Justifications for the Same“, *The Review of Metaphysics* 27: 585–600.
- (1978) “Metaphysics and *Separatio* According to Thomas Aquinas”, *The Review of Metaphysics* 31: 431–470.
- (1984) *Metaphysical Themes in Thomas Aquinas*, Washington D.C.: The Catholic University of America Press.
- (1987) „Thomas Aquinas and Participation“, u J. Wippel (ed.) *Studies in Medieval Philosophy*, Washington D.C.: The Catholic University of America Press, str. 117–158.
- (2000) *The Metaphysical Thought of Thomas Aquinas*, Washington, D.C., The Catholic University of America Press.
- (2005) „Thomas Aquinas and Siger of Brabant on Being and the Science of Being as Being“, *The Modern Schoolman* 82: 143–168.
- (2007) *Metaphysical Themes in Thomas Aquinas II*, Washington D.C.: The Catholic University of America Press.
- Zimmermann, Albert (1985) „‘Temeljno pitanje’ u metafizici Srednjovjekovlja“, *Luča* 2 (1–2): 127–137.

Thomas Aquinas on the Subject of the Metaphysics

(Summary)

The article analyzes the concept of the subject of the metaphysics in Aquinas’s Proem. of the *Commentary on the Metaphysics* and in question five of the *Exposition of the De Trinitate* by Boethius. Aquinas’s interpretation of the Aristotelian formula *ens in quantum ens* is analysed, as well as the relation between God and *ens commune*, immateriality of common being and the difference among metaphysics and the other two speculative sciences, physics and mathematics.

Keywords: *ens commune*, metaphysics, God, Thomas Aquinas.